

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ
ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԻՆ ԶԵՌԱԴԻՐ ԳՐՈՒԱԾ 1683-ԻՆ^(*)

Սիսնի այս թիւով կ'աւարտեմ ձեռա-
զըիս արտագրութիւնը։ (Էջ 126ա. —)

«Վասն Յարուբեան Տանարի Աւազ Խորանին»

«Հանդէպ Նախսկին դրան սրբազնա-
սուրբ գերեզմանին Քրիստոսի, երեխ լայ-
նածիգ և բարձրաբերձ կամար մի, յորմէ
կախեալ գոն Ե (5) մեծամեծ կանթեղոյ ի
ֆռանգ ազգէ, և ի ներքոյ այնմ կամարին
գոյ երկաթեայ ճաղս և զուռն աւագ խո-
րան եկեղեցոյն ի նմո, որով մատնեն յե-
կեղեցին, որ է յոյժ ահեղատեսիլ և ահարկու-
զի ունի յատուե գմբէթ մի կարի բարձրա-
գոյն, և խաչկալս ոսկեզօծ յոյժ լայնածիգ։

«Եւ երկայնութիւն եկեղեցոյն յարեւ-
մից յարեւմուսու ձի (120) ոտնաչափ, եւ
լայնութիւն Ծ (50) ոտնաչափ, և յաջմէ և
յահեկէ գոն աթոռք շարադասեալք ըստ
սովորութեան Յունաց։ Եւ ի դասագլուխքն
աթոռք պատրիարքոց նոցին, սոկենեղով
զարդարեալ, և յաջմէ կողմանէ զոյ եւս
փոքրիկ ամբիոն մի, յորում լնթեռուսն
յաւուր հանդիսից զաւետարանն սուրբ։»

«Եւ յետկոյս մեծի խաչկալին զոյ սե-
ղան մի պատարագամատոյց սոկեզատ կո-
թուղիկէիւ զարդարեալ, և բոլոր սեղա-
նոյն գոն աստիճանք կամարածեք յորս
նստին կարգաւորք ի ժամ սուրբ պատա-
րագին։ Նաև ունի Գ գրունք ևս, յաջմէ
և յահեկէ, յորոց մինն ելանէ ի սուրբ
Գողգոթայ Ձ (10) աստիճանաւ գէպ ի հա-
րաւակողմն, և է բոլոր եկեղեցիս այս ի
ձեռն Յունաց ազգին։»

«Վասն Սուրբ Գողգոթային ուր խաչեցաւ
Քրիստու։

«Լեան զըմոսոյ, որ կոչի Գողգոթայ,
որ եղեւ զենարան և սպանդարան անարատ
գաոխ տեսան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի,
ունի կրկին ճանապարհ ելանելոյ, մինն
յաւագ խորանի եկեղեցոյն, որպէս ասոցաք

ի վերոյ, և միւսն ելանէ մերձ ի պատանա-
տեղոյն յարեւեան կողմանէ։ Վասն զի
անջատեալ ի պատանատեղոյն, և ընթաց-
եալ զէպ յարեւելս Խ (40) ատնաչափ երեի
աստիճան մի ԺԲ (18) սոտամբ, որով ելու-
նեն ի սարսափելի սուրբ Գողգոթայն, յո-
րուրմ զոն Բ սեղանք, մինն փոքր, բայց
միւսն մեծ և լնդարձակ որոյ առաջեն տե-
սանի տարածման տեղն կենարաբին մերոյ,
յորում մերկ մարմնով տարածեցին զտէրն
մեր։»

(Ասկէ վերջ Սարգիս Վարդապետ
վրիժաշունչ տողերով կը նկարագրէ Յի-
սուսի տանջուիլլ մինչեւ Էջ 130ա, ուրկէ
վերջ կը շարունակուի։)

«Այժմ տարածման տեղն է ի ձեռս
Ֆունգաց ազգին, որ մանրուշար քարամբ
յօրինեալ պատուի և մեծարի Ժ (10) մըշ-
տավառ կանթեղիւ, և ունի լուսամուտ
մի, ի կողմն հարաւոյ, որ հայի փոքրիկ
եկեղեցին կոչեցեալն սզաւոր աստուածա-
ծին, որպէս ասացաւ ի վերոյ։»

«Իսկ այն ամենասուկալի տեղն որ
կանգնեցուցին զիաշն տարածեալ Քրիս-
տոսի ի վերա, է ի ձեռս Յունաց ազգի,
որ կանգնեցուցեալ են, խոչ մի բարձրա-
գիտակ, և պատկերն Քրիստոսի նկարեալ
ի վերա, տարածմամբ ձեռացն և ստից,
որ տեսողաց սրտիկն և հոգեկն խորովին
ի դառնակալիք և աղէտալի տեսութեան
տեղոյն և խաչին։ Եւ զոյ յաջմէ և յա-
հեկէ խաչին Զ Զ (վեց վեց) մշտագառ կան-
թեղս, եւ ի հարաւակողմն տեղոյն զոյ
պատուեալ վէմն, որ յաւուր խաչելութեան
Հանդուրժեալ շարչարանաց փրկչին, պա-
տահցաւ յերկուս մասունս, որպէս յի-
շատակեն աւետարանիչքն։»

«Եւ երկայնութիւն տեղոյն, եթէ տա-
րածման և եթէ բարձրացուցման, հրամի-
սոյ առ հարաւ Խ (40) թզաչափ է, և լայ-
նութիւն յարեւելից յարեւմուսու ԼԵ (35)
թզաչափ։»

(Ասոր կը յաջորդէ «Աղբ սուրբ Աս-
տուածածնայ, որ ասէք ի ժամ խաչե-
լութեան միածնի խւրոյ», երկառզ տունե-
րով, 11 տաւն։ Ասկէ վերջ «Երգ առ սուրբ
Գողգոթայն վեց տաւն, մինչեւ Էջ 132բ
տող 8. տանց առաջին գրերը կը կապեն
ԱԱՐԴԻՍ։ Ասկէ վերջ «Աղօթք ի Սուրբ
Գողգոթայ», մինչեւ Էջ 133ա։) (Էջ 133բ. —)

(*) Եարունակութիւն Սիսնի 1931 նոյ. ի թիւէն։

«Վասն Ադամյա Գերեզմանին»:

«Ի ներքոյ Գողգոթային տեսանի եկեղեցոյ նման տեղ մի, որոյ գուռն է ի ներքուստ մերձ սուրբ պատանատեղոյն, որ յորժամ մատանս ի գրանէն՝ յաջմէ և յահեկէ եղեալ գոն Բ մեծամեծ գերեզմանք, որք են Ֆուանկաց թագաւորի տապանք որպէս գրեալ տեսանի յիշատակարանքն ի վերա վիմի տապանաց: Եւ զոյ անդ սեղան մի պատարագամատոյց Յունաց ազգին: Եւ յետկոյս սեղանոյն երսի ի յորմն պատուհան մի, երկաթեայ ճաղիւ փակեցեալ, որ ասի թէ անդ ամփոփեալ սոկերք նախահօրն Աղամայ, ի Անմայ որդոյն նոյեայ նահապետին, յորոյ վերա խաչեցաւ Քրիստոս, և ենեղ զարիւնն իւր անընթի ի վերա գաղաթանն Աղամայ, և փրկեաց զնա ծննդոքն իւրովք ի պարտուց մեղաց և ի ձեռացն սատանացին:»

«Եւ մերձ սեղանոյն ի հարաւ կուսէ տեսանի գերեզման մի կցեալ ի յորմն եկեղեցոյն, որ ասի զոլ գերեզման Մելքիսեդէկ քահանացին, որ ել ընդ յառաջ Արքամու հացիւ և գինեաւ, և օրհնեաց զԱրքահամ, յորժամ դարձեալ էր ի կոտորածէ թշնամեաց:»

«Վասն փոււ պսակի սեղանոյն»

«Եւ ելեալ ի վերոյ ասացեալ տեղւոյս, և ընթացեալ դէպ յորենելս, անցանելով ընդ Գողգոթայն, երսի բարձրագիտուկ կոտմար մի անկիւնացեալ ի մէջ որմոյ, եւ փայտեայ ճաղիւ փակեցեալ, և ունի փոքրիկ զուռ մի, որով մտանեն ի ներս, և զոյ եղեալ ի մէջ այնմ կամարին սիւնն չարչարանաց, յորոյ վերա նստուցեալ զՔրիստոս ի տան Պիղատոսի . . . . եւն: . . . Վասն որոյ այն սեհանն վերա զոյ սեղան պատարագամատոյց, որ ասի Փուշ Պատկ, և է ի ձեռս Յունաց ազգին, որ պատուի Գ մշտավառ կանթեղիւ:»

«Վասն Լուսաւորչայ Եկեղեցոյն:»

Եւ աստի հետացեալ իր Ժ (10) ստեաչափ, զոյ աստիճան մի որ իջանէ Լ. (30) ստամբ ի Սուրբ Գրիգորի Լուսաւորչայ եկեղեցին, որ է գմբէթաշէն ի վերա չորից սեանց կառուցեալ, և ունի երկայնութիւն

և (45) ստեաչափ, և լայնութիւն և (40), և վասն այն կոչի Սուրբ Լուսաւորչի անուամբն՝ որ սուրբ հայրն մեր Գրիգորիսոս, յորժամ եկն ի Սեպուհ լեռնէն յուխտ և երկրպագութիւն սրբոյ Աստուածընկալ գերեզմանին Քրիստոսի, յայնժամ է (7) ամաս մնացեալ ճզնեաց, և յետ է ամաց եմուտ ի սուրբ գերեզմանն, և խնդրեաց յԱստուածոյ, զի ակներե և յայտնի բղիւթցի լոյսն ի սրբազնասուրբ գերեզմանէն, որ ի նոյն ժամայն որոտալով ի ներքուստ կողմանէ արտածաւալեցաւ լոյսն ի սուրբ գերեզմանէն, որ մինչեւ ցայսօր զնոյնն ներգործի ազօթիւք սրբոյ հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչին: Եւ ունի Բ սեղան մինն յանուն սուրբ Լուսաւորչին, և միւսն յանուն Սրբոյն Յովհաննու կարապետին և է ի ձեռս Հայոց ազգին:»

«Վասն Գիւտ Խաչին»

Եւ սուրբ լուսաւորչի սեղանոյ յաջկողմանէ զոյ աստիճան մի ԺԱ. (11) ստամբ, որ իջանէ ի վիմափոր այրն, յորում արկեալ էին տիրասպան Հրէայքն զԱստուածընկալ Խաչն Քրիստոսի Աստուածոյ մերոյ, ընդ խաչերաց երկուց աւազակաց, և կուտեալ էին լեռնանման ի վերա նոյա զալցիւսն բոլոր քաղաքին, որ յետ ժամանակի, ձեռամբ մեծահաւատ սմբուհոյն Հեղինեա պեղեալ զալցիւսն դատանեցեալ եղեւ խաչն փրկչական, որ այժմ տեղն այն ուր զտանեցաւ՝ պատուի ի Քըրիստոնէից, և է ի ձեռս Ֆուանկ ազգին, որ զարդարեալ են միով սեղանիւ, և շարանիւ կանթեղաց:»

«Վասն հանդերձ բաժանման խորանին»

«Ելանելով ի սրբոյ Գիւտ Խաչէն դէպ ի վեր, եւ հակեալ ի կողմն հիւսիսոյ, տեսանի մատուռ մի փոքրիկ՝ միով սեղանիւ, որ ասի հանդերձ բաժանումն, զի ի ժամ խաչելութեան Քրիստոսի, զինուորքըն Պիղատոսի տուեալ զհանգերձո և ըղհանգերձո և զպատմուճանն Յիսուսի . . . եւն, եւն: Եւ այժմ տեղս այս է ի ձեռս Հայոց ազգին, որ լուսաւորի մշտավառ կանթեղիւ:»

«Վասն Պունկիանոսի Խորանին»

«Եւ ընթացեալ ի հանգերձ բաժանմանէն սակաւ ինչ զէպ ի հիւսիս, գտանի փոքրիկ մատուռ մի ես, միով սեղանիւ, որ է տեղի զըզջման Պունկիանոսի հարիւրապետին... եւն եւն... Եւ այժմ տեղն այն զդշման է ի ձեռու Յունաց, և լուսաւորի Պ կանթեղիւ:»

«Վասն Երրորդ բանին Քրիստոսի»

«Ի վերոյ ասացեալ տեղոյս ընթացեալ սակաւ ինչ զէպ յարեմուտոտ, գտանի մըթագոյն յարկ մի, որոյ երկայնութիւնն է ի (20) թզաչափ, և լայնութիւն ԺԲ (18) թըզաչափ, և ասի Երրորդ բանտ Քըլստոսի, զի առաջին բանտն եղեալ է ի տան Աննա քահանայապետին. Երկրորդն ի տան Կայիրափայ քահանայապետին. Եւ Երրորդն աստ՝ որ ի ժամ խաչելութեան արդիւցին զՔրիստոս, մինչև պատրաստեցին և ձեւակերպեցին զխաչն չարչարանաց, և այժմ տեղու այս է ի ձեռու Յունաց ազգին և լուսաւորի Պ կանթեղիւ:»

«Վասն Ֆուանկաց Եկեղեցոյն»

«Եւ ի սուրբ բանտէն զատեալ և Ընթացեալ սակաւ ինչ զէպ յարեմուտոտ, պատահի եկեղեցին Ֆուանկաց, բայց յառաջ քան զմտանելն յեկեղեցին՝ առաջի դրանն զոյ ատեան մի, և ի մէջտեղն այնմ ատենին եղեալ է սպիտակ բոլորակածեւ մարմարոնեա վէմ մի, որ ասի տեղոյն այնորիկ սուրբ պարտէզ, քան զի՝ յետ յարութեան ինքն Քրիստոս ի կերպ պարտիզպանի անդ երևեցաւ Մարիամ Մագդաղենացոյն, որ ի մերձենալն ասաց. Մի՛ մերձենար յիս զի յեւ եւս ելեալ եմ առ հայրն իմ, որպէս յիշատակի ի սուրբ ոււետարանին: Վասն օրոյ յարեւելեան կողմն նորին շինեալ է սեղան մի պատարագամատոյց ի Ֆուանկ ազգաց, յանուռ Մարիամ Մագդաղենացոյն, և լուսաւորի Բ կանթեղիւ, որոց մինն է Հայոց ազգիս, եւ միւսն է Ֆուանկաց:»

«Եւ անտի ելեալ Պ աստիճանաւ մըտանեն յեկեղեցին Ֆուանկաց, որ յանուռ սուրբ Աստուածածնայ. զի յաւուր խաչելութեան սուրբ Աստուածածին անդ յու-

շաթափ եղեալ է, տեսանելով զանտանելի չարչարանս որդոյն միածնի, վասն որոյ կառուցեալ է եկեղեցին յանուռն սուրբ Աստուածածնա: Եւ ունի Պ սեղան, որոց մինն է սուրբ Աստուածածնա անուանն, յաջակողմեանն՝ սուրբ Խաչի անուանն, զի ի վերա սեղանոյն գոյ պահարան մի փոքրիկ, յորում եգեալ կա մասն կենաց փայտի: Եւ ի ձախակողմեան սեղանի եղեալ կա չարչարանաց սեան կէսն, յորում կապեցին զՔրիստոս ի տան Պիղատոսի, և ձաղեցին անօրէն զինւորքն անողորմարար, վասն որոյ սեղանն այն ասի չարչարանաց սեղան: Եւ եկեղեցոյ երկայնութիւնն է ԼԳ (33) ստնաչափ, և լայնութիւն իմ (28) ստնաչափ:»

«Եւ ի մէջ եկեղեցոյն ելունն ի վերնատունն, լոր է բնակութիւն և տեղիք իւրեանց, զի անդ բնակին ի մէջ սրբոյ յարութեան եղեալ միաբանք նոցա:»

* * *

«Ահա այսոքիկ են որք գտանին ի մէջ սրբոյ աշխարհամատրան տաճարի Յարութեան ՔՔիստոսի Աստուածոյ մերոյ, զոր մի ըստ միոյէ համառօտակի պատմեցաք ըստ կարի մերում, ի փառս խաչելոյն, և յարուցելոյն ի մեռելոց որում փառք յաւետեանս յաւիտենից, ամէն: (Էջ 140ա վարէն տող 7 կը սկսի. —)

«Վասն ցաւալի հանապարհին որով անցուցին զՔրիստոս, եւ բերին ի սուրբ Գողգորայ:»

«Յարեւելեան կողմն սրբոյ քաղաքին և մերձ գրան պարսպին, որ կոչի գուռ Բենիամինեան, որպէս ի վերոյիշեցաւ՝ է տունն Պիղատոսի, զոր այժմ քաղաքապետքն բնակին զօրօք իւրեանց: Եւ Պիղատոս անդ արար զգատաստանն եւ դատապարտեաց զՔրիստոս ի մահ, և ետ ի ձեռու Հրէից զի խաչեցի:»

«Եւ մերձ սորա զոյ տուն մի եւս, որ յառաջազոյն եկեղեցի եղեալ է, զի նըշանք պատկերաց զեռ եւս երևին, բայց այժմ աւերեալ այլազգաց ախոռ են արարեալ, զոր յաւուր չարչարանաց զինւորքն Պիղատոսի առեալ զՔրիստոս, տարան ի տունն այն... եւն:»

«Եւ սակաւ ինչ հեռի ի յայսմ տեղոյս, զոյ կամար մի ձգեալ ի վերա ճանապարհին, որ ասի թէ այն գաղանաբարոյ զինուորքն յետ ձագելոյն, եւ կատակելոյն բերեալ ի յայս կամարի տեղն զբիսատոս, և ցոյց ետուն ամբոխին Հրէից, զոր տեսին ձայն բարձեալ աղաղակեին և ասէին. Ի խաչ հան զդաւ»

«Եւ անտի ընթացեալ սակաւ ինչ դէպ յարեմուտս, գտանի բաղանի մի, յորում առաջի զրանն՝ կա ընկըզմեալ մնձ մարմարոնեա սիւն մի, որ ասի թէ յորժամ Քրիստոս բարձեալ զիսաշն զնայր ի Գողգոթայ, անտանօր պատահեցաւ Սիմոն Կիւրենացին . . . եւն եւն»:

«Եւ անտի եւս բաժանեալ ելանելով ի վեր դէպ յարեմուտս պատահի տեղն այն զոր յառաջազոյն զուռն քաղաքին անդ եղեալ է, զի Գողգոթայ տրատորոյ քաղաքին էր, զոր այժմ սիւն մի կանզնեցուցեալ ի յայնմ տեղուջ իրը նշան տեղոյն, ասեն պատմագիրք, թէ ի հնում ժամանակի ամէն չարագործաց և մահապարտաց վճռոյ զիրն ի յայնմ զրանն վերա գնէին, որ ո՛վ ոք մտանէր և ելանէր ի քաղաքն ընթեռնելով զզիրն՝ տեղեկանայր չարութեան մահապարտին, որպէս արարին Քրիստոսի. անդ եղին զի ամէն ոք ծանիցէ զպատճառ մահուան նորոյ յորժում գրեալն էր այսպէս: — Յիսուս Նազօրիցի կործանիչ ազգին, քամահոր կայսերն, և սուտ մեսիայ, որպէս վկայութեամբ մեծամեծաց ազգին իւրոյ հաստատեցաւ, տարեալ լիցի առ տեղին հասարակ պատճոց, և այսպանմամբ ի մէջ երկուց աւազակաց խաչեսցի:»

«Եւ անտի անցանելով մթազոյն ճանապարհաւ, և հակեալ կրկին յարեմուտս հոսանի ի սուրբն Գողգոթայ, ի տեղի խաչելութեան Քրիստոսի Սստուծոյ մերոյ:»

Վասն տան Յովակիմայ եւ Աննայի ճնողաց սուրբ Աստուծածնին»

«Մերձ տանն Պիղատոսի, և ի կողմն յարեկեան է տունն Յովակիմայ և Աննայի Ճնողաց Սուրբ Աստուծածնի, որ յառաջազոյն մնձամէն և զարմանակերտ եկեղեցի եղեալ է, յանուն սուրբ Աստուծածնի, բայց այժմ զանացի մերձն սուրբն ի կողմն հարաւոյ, երկայնազիր դէպ ի հիւսիս, զմբէթն սափաշն և մէջն Դ դաս մնձամէ մարմարոնեան քարաբեցեալ է և մնձամէ լուսամտօք պայծառացուցեալ է: Խոկ միւս աղօթանոցն է ի կողմն հարաւոյ, երկայնազիր դէպ ի հիւսիս, զմբէթն սափաշն և մէջն Դ դաս մնձամէ մարմարոնեալ սիւնք շարասիաւ, եւ ևս շուրջ բոլորն տաճարին գոն բազում և անթիւ իրճիթո, և փոքր փոքր աղօթանոցս, և մնձամէ ջրհորս, և այլ բազում շինուածս, որ մի ըստ միոջէ պատմելն է կարի ձանձրութիւն լուսացգ, և ընթերցողացգ: Վասն որոյ այսքան համառօտ պատմութիւնս բաւականացի, որովհետև ի Քրիստոնէից

լազգիքն տոեալ և խրեանց աղօթանոց են արարեալ. սակայն վասն երկւողի հրաշլց, ոչ ոք կարէ բնակիլ ի նմա, վասն որոյ այնպէս ամայի թողեալ են, միայն վասն ուխտաւորաց բանան որք կամմեցօղք զնան սուրբ Աստուծածնայ ճննդեան տեղըն ուխտ կ'առնեն, որ է խորագոյն այր մի գեղեցիկ, ուր զոյ դեռ ևս սեղան պատապիւ»

«Վասն տանարին Սողոմոնի»

«Մերձ տանն Յովակիմայ, և յարեկեան գրան քաղաքին զոն դրունք տաճարին Սողոմոնի արքայի, որ է ինքն մնձ և ընդարձակ, զեղեցկաչն և լայնադիր, թէպէտ ի ժամանակս Սողոմոնի յորմէ հիմնարկեցաւ հրամանաւն Սստուծոյ էր յոյժ առաւել զեղեցիկ, եթէ ձեռվ, և եթէ պայծառութեամբ և փարթամութեամբ որ մինչ զի ի ներքոյ արեգական՝ ոչ գտանիր այնպէս իմաստնակերտ և հանճարաշչն շինուածք, և յօրինուածք որպէս պատմէ Աստուծածունչն մի ըստ միոջէ, բայց յորմէ հիտէ քանիցս անգամ տւերեցաւ և շինեցու վսան որոյ այժմ ոչ է այնքան որքան յոռաջ մինչ էր. այլ սակայն ի ժամանակիս շինուածոց միջին ևս է զեղեցիկ, և անըման, զի ունի երկոստասան դրուսն յորոց մինչն է յարեկեան կողմն, որով ևմուտ Քրիստոս քառասնօրեայ ի տաճարն . . . ևն . . . որ այժմ ևս փակեցեալ է ի յայլազգաց, ոչ ոք ելանէ և մտանէ: Նաեւ շինեալ են Բ մնձամէ աղօթանոցս որոց մինչն է ի մէջտեղն բոլորածն բարձր գըմբէթիւ և բոլոր որմունքն ներքուստ եւ արտօքուստ շինեալ է զոյնզգոյն մարմարոնեան քարաբեցեալ է և մնձամէ լուսամտօք պայծառացուցեալ է: Խոկ միւս աղօթանոցն է ի կողմն հարաւոյ, երկայնազիր դէպ ի հիւսիս, զմբէթն սափաշն և մէջն Դ դաս մնձամէ մարմարոնեալ սիւնք շարասիաւ, եւ ևս շուրջ բոլորն տաճարին գոն բազում և անթիւ իրճիթո, և փոքր փոքր աղօթանոցս, և մնձամէ ջրհորս, և այլ բազում շինուածս, որ մի ըստ միոջէ պատմելն է կարի ձանձրութիւն լուսացգ, և ընթերցողացգ: Վասն որոյ այսքան համառօտ պատմութիւնս բաւականացի, որովհետև ի Քրիստոնէից

ոչ ոք կարէ մտանել և տեսանել, վասն երկիւղի այլազգեց, զի մեծ վնասու հաւսուցանին մտանողաց:»

«Վասն սուրբ Հռեւսակապեսու մեր վանիցն»

«Սր. Յակոբայ վանքին յարեւելուն կողմըն և մերձ պարապին, զոյ վանք մի փոքրիկ Հայոց ազգի, որ ասի սուրբ Հրեշտակապետ, զի էր տեղն այն յառաջապոյն Աննայ քահանայապետին տունն, որ յորժամ զի՞րիստոս ըմբռնեցին նախապէս առ Աննայ քահանայապետի տունն ըերին, որպէս պատմէ Յոհաննէս աւետարակիչն, և նախկին չարչարանք անդ ետուն, ի բանտի գնելով և ի ծիթենի ծառն կապելով, որ մինչև ցայս օր կայ ծառն այն ծիթենի, ի պարծանս Հայոց ազգի, որ պատուի և մեծարի ոչ միայն Հայոց ազգէս այլ և յամէն ազգաց Քրիստոնէց, մինչ զի այլազգիքն ևս զայն վանքին ձիթենյ վանի առն, զի բազում հրաշո եղեալ է յայնմ ծառէն և լինի մինչև ցայսօր ի հիւանդս և ի ցաւագնեալս:»

«Եւ եկեղեցին կառուցեալ է ի վերայ չորից սեանց սագաէն, գեղեցիկ և քաղցրատես: Եւ ունի զերկայնութիւն ինչ (47) ոտնաչափ, և լայնութիւն ինչ (28) ոտնաչափ: Նաև ունի ե (5) սեղան պատարագամատոյց, մինն աւագ խորան, նորեալ յանուն սուրբ Աստուածածնայ, յաջմէ...»

... (այս վերջի թերթին կէսը պատուած ըլլալով էջ 146ա-ի ստորին 5 տողերը կը պակսին. որով կը շարունակեմ յոջորդ էշին՝ այսինքն էջ 146բ. ի. վերէն)

... ուր եղին զկենարարն մեր Քրիստոս, միով սեղանիւ, և հարաւային կողմն զոյ աւանդատուն մի ուր շինեցեալ է սեղան մի ես յանուն սրբոց Հոխիսիմետն կուսից: Եւ ի մէջ վանից գոն բազում խցերք ուր ըլլակին ապաշխարող պառաւունք, և յամէն թ շարաթի անդ գնոն հասարակ եւ անդ առնեն զանմահ պատարագն առ ի քաւութիւն և ի թողութիւն մեղաց...»

Աւելի վերջը չի կարդացուիր, թերթին ստորին մասը պատուած ըլլալով:

Չեմ զիտեր նաև թէ ձեռազրին նիւթը հոս կ'աւարալ⁰ թէ ոչ. ասկէ վերջ կայ վերջին պարապ թուզթ մ'ալ որ կրնայ սովորական ներքին պահանակին ալ նըսկատուիլ:

* * *

Այսպէս ամբողջութեամբ զրեթէ արտազրեցի Գիրց Պամուրեան Երուաղիսայ Ժու զարու ձեռազրիր նկարագրան գրութիւնը: Հոն կայ Ժէ զարու վիճակը սուրբ տեղեց, բաւական մանրամասնութեամբ և ճգրտօրէն նկարագրուած Սարգիս Վարդակական գաղաքատէ, որուն ինքնութիւնը ինձի կը մեայ անձանօթ: Թէեւ ներքին կողքին խորագրութեան մէջ ցոյց չէ տրուած իր հեղինակ Սարգիս վարդապետը, այլ միայն Արաւակնալ յունանէ Բանապահ Սպասաւոր Մրոյ Երուաղիսի Կ'ըսուի, սակայն նկամի առնելով Սարգիսի և Սարգիս վարդապետի հեղինակութիւն եղող, և նիւթին ու անզին պատշաճ տաղերուն կանոնաւոր և քիչ մը առատ գոյութիւնը ձեռազրիս մէջ՝ կը համարձակիմ անվարան Սարգիս վարդապետը նաև նկատել հեղինակը նկարագրութեանց, և զինքը կը նոյնացնեմ Յումկաննենի Բումկաննի Բանապահին հետ:

Սարգիս վարդապետ, բոլորանուէր միաբան Ս. Սաղէմի, ժամանակակից է եղած Գրիգոր Պարոնտէր Գանձակիցի պատրիարքին, նաև ապրած է մինչև Եղիազարի օրերը. զուցէ ձեռազրիս այս 1683եան օրինակութիւնն ալ իր կողմէն եղած է անդ յերուազէմ:

Սարգիս վարդապետս չեմ կարծեր որ կարելի ըլլայ նոյնացնել Սարգիս վարդապետ Եւգոկիացի (Սահէթճի)ի հետ, որ ծընած է 1651ին և մեռած 1725էն վերջ(*), Պարզապէս որովհետեւ Երուսաղէմի Պատմութեան հեղինակը, իր իսկ տողերուն համաձայն, ժամանակակից է եղած Գրիգոր Պարոնտէրի, երբ ան կը նորոգէ Ս. Յակոբի Վանքին արտաքիրն երկաթ դուռը: «Մանաւանդ որ յայս ամի ձեռամբ Տևառն Գրիգորի Պատրիարքի արոյ յաղայիս, նորոգեալ ի հիմանէ» (դուռը և իր կամարը): — Գրիգոր Պարոնտէր պատրիարք եղած է 1613—1645, որով վեց տարի աւելի առաջ Սարգիս վարդապետ Եւգոկիացիի ծնունդէն:

Ալիքիրա, Փանզան, Ս. Տ. Ա.

1930 Ապրիլ

Յ. Քիրիժեան

Վ. Ե Բ Զ

(*) Կենսագրական նօթերը տե՛ս Մկրտիչ եպուադիմի: Աղանունիի Միարան և Այցելում Հայ Երուաղիսայ: